

Bárány Attila

„Magyarország helye és képe a középkori Európában

(A 2014-ben az MTA Lendület II. pályázaton
nyertes program célkitűzéseinek ismertetése és
kutatócsoportjának bemutatkozása)

Beszámolómban a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történelmi Intézetében alakult kutatócsoport által 2014-ben, az MTA Lendület II. pályázatán nyertes program kutatási célkitűzéseit és a kutatócsoport tagjait mutatom be. Célunk, hogy kutatásainkkal a Magyar Királyság Európában elfoglalt helyét, a róla élő képet, dinasztikus-diplomáciai kapcsolatrendszerét – újabb, eddig hazánkban nem, vagy alig ismert források feltárásával – tudjuk pontosítani, és ez által ismereteinket bővíteni. Ehhez kaptunk támogatást a pályázat elnyerésével.

A kutatás kiindulópontjai

Véleményünk szerint a magyar történetírásban sohasem fordítottak kellő figyelmet a középkori Magyar Királyságnak a nyugat-európai államokkal kialakított külpolitikájára. Az értékelések mozgatórugójává főként a déli és keleti irányú – „hegemonisztikusként” értékelt – politika vált. Megfelelő összefoglaló munkák sem születtek. A kutatók nem próbáltak megfogalmazni közös, általános vonásokat. Hiányzik annak a vizsgálata is, hogy milyen kép élhetett Nyugat-Európában Magyarországról. A tradicionális megítélés szerint a középkori közlekedési és hírközlési viszonyok között Nyugat-Európa és Magyarország között csak nagyon szórványos kapcsolatfelvétellel kerülhetett sor, így – e vélemény szerint – a kontaktusok unikumnak számíthatnak, s rendszeres kapcsolatokkal nem is számolhatunk. A megismert kapcsolatokat legtöbbször véletlenül kialakult, semmiféle törvényszerűséget nem tükröző érintkezéseknek tartották. A modern kontaktológiai kutatások szerint azonban már a középkorban is létezett egy „szekunderként” értelmezhető információs rendszer, egy működő kommu-

nikációs szisztéma. Hiszen az európai politikában való „eligazodáshoz” az uralkodók és vezető politikusaik számára nélkülözhetetlen volt, hogy információkkal bírjanak a más országokban kialakult politikai helyzetről, az adott uralkodó szövetségeseiről és ellenségeiről. Léteztek másodlagos csatornák – ilyen volt a határon túlnyúló egyház –, amelyek kiterjedt információs rendszert tartottak fenn. Ez a rendszer feltételezi a mélyebb ismeretek, a rendszeresebb kapcsolatok meglétét. A pápai legátusi intézmény lehetővé tette, hogy – a hagyományos történetírói vélemény szerint feltételezett szegényes ismeretanyag birtokában – mégis hogyan tudta kialakítani a pápaság saját képviselőinek működési kereteit. A hatalmas távolság, mint az információk terjedésének korlátozó tényezője, inkább a modern kutatók szemléletrendszerében jelentkezett. Eddigi és várható ismereteink alapján kétségbe kívánjuk vonni a középkori Magyarországnak a Nyugattól való „távolságát” és „politikai elszigeteltségét”, s a Magyar Királyságot a középkori latin keresztény Európa szerves alkotórészeként kívánjuk elfogadtatni. A kapcsolatfelvételekben megkísérlünk tudatosságot felfedezni, és azt rendszeresen láttatni, mint pl. a pápaság esetében, amely az észak-balkáni eretnesség felszámolásában, a latin-görög viszony megoldásában, az oszmánok elleni fellépésben stratégiai partnert látott Magyarországnak.

Folytatni kívánjuk a magyar uralkodókhoz kapcsolódó, Európában fellelhető források gyűjtését, az ún. „királyi emlékek” kutatását. Szeretnénk elérni, hogy az ún. „memoriae regum”, a „dinasztikus emlékezet” is része legyen a nemzeti kulturális örökségnek. Magyar vonatkozású francia, angol, spanyol, német-osztrák, olasz írott és ikonográfiai források, tárgyi emlékek feltárására vállalkozunk. Nem pusztán diplomáciai, kontaktológiai és Hungarica-kutatást, hanem imagológiaiakat is végzünk. A projekt illeszkedik a fellendülő, a „Nyugat” és a „periféria” viszonyrendszerét újragondoló, modern, nemzetközi kontaktológiai kutatásokba. Szeretnénk jobban megragadni Magyarországnak az európai politikai palettán, a latin kereszténységben játszott szerepét és a róla alkotott képet. Fő kérdésünk az, hogyan tudott az ország „csatlakozni” Európához, s volt képes megmaradni jelentős hatalmi tényezőkkel egyenrangú monarchiaként, hogyan állt helyt a nagypolitika vérkeringésében. Az eredmények igazolhatják, hogy Magyarország a középkor egyes időszakaiban sok vonatkozásban közelebb állt az európai centrumhoz, mint később. Hatalmi kérdések cselekvő részese, nem távoli, elszigetelt föld Európa szemében, hanem egy európai közös lét részese. Eredményeinket több monográfiában, magyar és idegen nyelvű tanulmánykötetben, forráskiadványban, szemelvénygyűjteményben, és internetes adatbázisban tesszük közzé. Hazai és nemzetközi konferenciákat szervezünk.

A projekt révén a hazai középkorkutatás európai ismertségét, nemzetközi reprezentáltságát kívánjuk növelni.

A kutatás jelentősége a hazai és a nemzetközi tudományosságban

A kulturális-irodalmi kontaktológia terén Magyarországon a 20. század elején megkezdődött a munka Fest Sándor, Róna Éva, Karl Lajos, Király Ilona és Eckhardt Sándor révén. Az utóbbi években megindult a középkori narratív források magyarság-képének feltárása (Radek Tünde, Körmendi Tamás, Csukovits

Enikő). Az elbeszélő alkotásokat angol, német és francia területen kutatják (Csernus Sándor, Csákó Judit, Papp Zsuzsanna). Munkánk során – a már vizsgált narratív forrásokon túl – át kívánjuk tekinteni a Magyarországra vonatkozó egyéb források – követjelentések, levelezés stb. – minél szélesebb körét is. Azt vizsgáljuk, milyen volt Magyarország, mint politikai tényező képe az európai diplomáciában.

A kutatás nemzetközi érdeklődésre is számot tarthat, hiszen illeszkedik a fejlődésnek indult kontaktológiai kutatások főáramába, annak metodikai kereteit és eszközeit követi. A közelmúlt kutatásai a középkori Nyugat-Európa és a „perifériális” területek viszonyrendszerének az újragondolását is célul tűzték ki, aminek során mind Közép-Kelet-Európa, mind Skandinávia terén jelentős előrehaladás tapasztalható. Kontaktológiai műhelyek munkáit adták ki, sorozatot is szenteltek a témának. A „The Expansion of Latin Europe, 1000–1500” kötetei a kontaktológia és a „centrum-periféria” kérdés új megközelítéseit helyezik előtérbe. Megindult a német-angol, és német-francia kapcsolatok kutatása. Ismét előtérbe került a pápaság centrum-szerepe, ill. a régiók kérdése. Közép- illetve Közép-Kelet-Európa sem maradt ki, születtek összefoglalások Csehország, Lengyelország és Horvátország nyugat-európai kapcsolatairól is. Európa újkori és legújabb kori kettészakítottsága nem kell, hogy továbbra is rányomja a bélyegét a történeti munkákra is. Ez a középkorban kevésbé volt megfigyelhető.

A kutatócsoport résztvevői

A kutatócsoport öt kutatóhely kilenc kutatóját foglalja magába, a Debreceni Egyetem mellett a Szegedi és Pécsi Tudományegyetemről, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetéből, az MTA–ELTE–Pázmány Péter Katolikus Egyetemről. A csoport vezetője e sorok írója, Bárány Attila, belső tagjai Györkös Attila, Pósnán László, Forisek Péter (valamennyien DE Történelmi Intézet) és Novák Ádám (DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola). Külső tagjai: Csernus Sándor (Szegedi Tudományegyetem), E. Kovács Péter (MTA BTK Történettudományi Intézet), Kiss Gergely (Pécsi Tudományegyetem), Szebelédi Zsolt (MTA–ELTE–PPKE) valamint Kákóczki Balázs.

A kutatócsoport tagjainak eddigi tudományos eredményei jó alapot szolgáltathatnak a Lendület programban vállalt munkájukhoz. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében több éve létezik egy műhely, ahol Hungarica-kutatás keretében a középkori Magyarország európai képének vizsgálatával, a régió magyar uralkodókhoz kapcsolódó forrásainak gyűjtésével és elemzésével foglalkozunk. Ennek keretében a magyarországi dinasztikus emlékezet eddig még kiadatlan anyagainak kutatására vállalkoztunk. Feltártunk magyar vonatkozású, elsősorban Zsigmond-, Hunyadi- és Jagelló-kori francia, angol, osztrák írott és ikonográfiai forrásokat, tárgyi emlékeket. Több projektben is kutattuk a középkori Magyar Királyság Európában elfoglalt helyét, és a döntően nyugat-európai királyságokkal való kapcsolatait. Magam több éve veszek részt a középkori magyar uralkodói dinasztiákra vonatkozó nyugat-európai emlékek, források összegyűjtésében, aminek során elsősorban az angol-magyar kapcsolatok terén kutattam, több kutatási ösztöndíjat is nyertem angliai levéltári kutatásra. Dolgoztam

Párizsban a Bibliothèque Nationale-ban, Londonban a Public Record Office-ban és a British Library-ben, valamint az Oxfordi Bodleian Library-ben. Feltártam kiadatlan Mátyás-levelezést (többek között sikerült Mátyás- és Aragóniai Beatrix-levelet találnom), magyar uralkodólistát és Jagelló-kori diplomáciai levelezést, feldolgozott ikonográfiai forrásanyagot. További Hungarica-kutatást végeztem, illetve a kutatás lehetséges további útjait tártam fel a római Biblioteca Apostolica-ban és az Archivio Segreto Vaticano-ban, valamint Amszterdami Egyetemi Könyvtárban.

Györkös Attila a 15. századi, V. László, Mátyás- és Jagelló-kori francia-, illetve burgundi magyar kapcsolatokat kutatta. Vizsgálta eddig feltáratlan ikonográfiai forrásokat a Bibliothèque Nationale-ban és a British Library-ben, valamint a Bodleian Library-ben. Feltárta II. Ulászló feleségének, Foix-i Annának magyarországi útjáról beszámoló londoni és párizsi kézirat-változatait, amelyeket digitalizált és kiadásra előkészített. Toulouse-ban a Foix-i Anna velencei tartózkodásával kapcsolatos kiadott velencei forrásokat (Marino Sanudo és Girolamo Priul) vizsgálta. Tanulmányozta Hunyadi Mátyás ikonográfiai ábrázolásait több kódexben. A kutatásba szintén bevont Bradács Gábor a bécsi Österreichische Nationalbibliothekben található anyagok alapján a 15. századi német-osztrák narratív források Magyarország- és Mátyás-képét vizsgálta.

Forisek Péter a klasszikus antikvitásnak a 15. századi magyar történetírás irodalmi és tárgyi emlékeire gyakorolt hatását kutatta. Györkös Attilával ketten 2010 óta egy – a kései kereszties hadjáratokkal foglalkozó – nemzetközi munkacsoportban dolgozunk az Université de Toulouse, a Casa de Velázquez (Madrid) és az Agence nationale de la recherche (Paris) koordinálásával.

Pósán László számos munkacsoporthoz és nemzetközi konferenciához csatlakozott. Kiss Gergely 1999 óta több nemzetközi projektben vett részt, amelyek tematikusan a jelen pályázathoz kapcsolódnak. 2001–2002-ben a Collegium Budapest égisze alatt folyt kutatás, amely az európai identitás térbeli formálódását, kiterjedését vizsgálta. 2010–2013 között részt vett egy olyan nemzetközi kutatócsoport munkájában, amely több, a jelen pályázat szempontjából releváns témát is feldolgozott a középkori világi papság, egyházi középélet, főpapság vonatkozásában. A kutatások többek között a mobilitás, a jogi kultúra és műveltség, egyházi és világi szolgálat kérdésköreit vizsgálták és hasonlították össze a francia, portugál, spanyol, olasz és magyar területeken. Ugyanő a vezető kutatója egy 2014–2015 között zajló OTKA nemzetközi projektnek, amelynek feladata a korszak pápai képviselői életrajzi adatainak részletes felkutatása és közzé tétele.

Csernus Sándor több mint negyedszázada foglalkozik Magyarország és Nyugat-Európa, különösen pedig a középkori magyar-francia kapcsolatok történetének kutatásával, forrásainak feltárásával valamint publikálásával, és végez alapkutatásokat ezen a területen. Doktori disszertációját a középkori francia történetírásról és középkori magyar-francia kapcsolatok történetéről készítette. A kezdetben elsősorban a Zsigmond-korra vonatkozó kutatásainak eredményét Magyarországon és külföldön – Franciaországban, Olaszországban – jelentette meg. Folyamatosan publikált középkori francia szövegekből fordításokat és a Balassi

Kiadóval való együttműködésben új sorozatot indított „A középkori francia történetírás remekei” címen.

A kutatás munkafázisai, módszerei

Munkánkhoz szükségesek az alap kutatások: helyszíni felmérések, forrásgyűjtés levéltári és kéziratári állományokban (fotózás, digitalizálás, leletkataszter készítése). Eddigi kutatásaink nem terjedtek ki több külföldi könyv- és levéltár esetleges magyar vonatkozásainak feltárására. Tervezünk kutatómunkát Spanyolországban (Madrid, Barcelona), a Vatikáni Titkos Levéltárban. A gazdasági kapcsolatokra vonatkozóan vizsgálódunk Hansa-anyagokban, délnémet városi forrásokban (Lübeck, Toruń, Augsburg, Regensburg stb.) Tervezünk kutatómunkát Ausztriában (Bécs, Tiroler Landesarchiv). Célunk a középkori, nyugat-európai (angol, francia, olasz, spanyol, német), a magyar dinasztia-tagokhoz (pl. szentek) kapcsolódó írott (elbeszélő, okleveles, liturgikus), ikonográfiai források, tárgyi emlékek körének kiszélesítése.

A pályázat résztvevői közül többen (Bárány Attila, Pósnán László) végeztek kutatásokat II. András kereszties hadjáratát, európai kapcsolatait, továbbá az Árpád-kori francia és pápai kontaktusokat illetően (Kiss Gergely). Ennek folytatását, illetve Magyarország és a kereszties hadjáratok 1217 utáni időszakának vizsgálatát tűztük ki célul. Bárány Attila folytatja a II. Andrára és a magyar kereszties vállalkozásokra vonatkozó források, a Latin Császársággal való viszony, valamint IV. Béla tatárjárás utáni kereszties politikájának elemzését. Az Anjou-korban kialakított külpolitikai stabilitás, az, hogy az ország az európai hatalmi kérdések cselekvő részese lett, új politikai helyzetet teremtett, amelynek lecsapódásait akkor is szükségszerű vizsgálni, ha a hagyományos értékítélet szerint Magyarországot kényszerpályára sorolta a török fenyegetés. Az 1520-as évek elejéig, Szülejmán agresszív hódító törekvéseiig nem lehet, hogy csupán az oszmán fenyegetettség határozta meg az ország külpolitikai státuszát. A török veszedelem ellenére Zsigmond, Mátyás, a Jagellók már nem csak szemlélői, hanem alakítói is voltak az európai politikának. Mindennek legfőbb bizonyítékát a vizsgálendő angol, francia, spanyol, német-osztrák, lengyel dokumentumok adják. Azt a munkát, amit Zsigmond az európai monarchiákkal való kapcsolatrendszer kiépítésében végzett, Mátyás és a Jagellók fejezték be. Az ország kilépett az európai grand policie színpadára, uralkodója Európa sorsát befolyásoló döntések ura lehetett. A törökellenes harcban, de a Habsburg–Velence–Szenszék viszonylatban elfoglalt pozíció tényleges perspektívát jelentett ahhoz, hogy a nyugati hatalmakkal való érdekközösséget gyakorlati politikai kapcsolattá kovácsolják. Az egyik legfontosabb „kapcsolódási pont” a kereszties eszme, amelyben a Habsburgokon kívül Anglia, Franciaország és Burgundia is hathatós szerepet kívánt vállalni. Eddig kevés figyelmet kapott a hazai tudományosságban a konstanzi zsinat, amely Európa nagy békekonferenciájának szerepét is betöltötte. 600. évfordulója még inkább ösztönző lehet magyar vonatkozású dokumentumainak vizsgálatára.

Többen – Kosáry Domokos nyomán – azt gondolják, hogy az európai diplomácia a törökök elleni fellépés eszméjét csak frázisként használta, így igazolva

az egyes államok önös érdekek mentén zajló politikáját. Megvizsgáljuk, valóban így van-e. A törökellenes összefogás eszméje és a hagyományos dinasztikus politika realitása közötti ellentmondásokat áttekintjük, új szempontokat felvetve. Bizonyítani fogjuk, hogy Magyarország Európa szemében a korban nem távoli, elszigetelt, ismeretlen, elérhetetlen 'föld' volt, hanem egy európai közös lét részese. Még nem létezik a barbaricum vízió Magyarországról, miszerint itt 'kutyafejű' tatárok élnének. Anglia, Franciaország és Magyarország közelebb állt egymáshoz és egy európai centrumhoz. Tisztázni szeretnénk, hogy hogyan látja a Nyugat a kereszténység védőbástyája (antemurale Christianitatis) mítoszt? Kísérletet teszünk a „kereszténység védőbástyája” összehasonlító vizsgálatára is a Német Lovagrenddel. Vizsgáljuk, hogy hogyan jelenik meg „Magyarország panasz” (querela Hungariae) a korabeli közvéleményben, a korai newsletterekben, Zeitung-okban? További terület a magyar szentek kultusza: Szent Erzsébet legendáinak angliai és franciaországi kéziratok emlékei. Az imagológiai vizsgálatba bevonjuk a diplomácián túli közvetett kapcsolatokat, kapcsolódási pontokat, érintkezési csatornákat. Nem csak a nagypolitikát és a közvetlen viszonyokat kell áttekinteni, hanem azokat a színtereket, amelyeken közvetett kapcsolatok léteztek, a lehetséges kapcsolódási pontokat. Létezett „politikai kommunikáció”, melynek részesei voltak kulturális események, lovagi tornák, fejedelmi processzusok és ajándékok, amelyek közé tartozott a Windsorba került Sárkányos-kard.

A magyar uralkodók levelezésének kutatása – Angliát, Franciaországot tekintve – majdnem teljességgel feltáratlan. A korábbi forráskiadás nem szentelt teret az Itálián és Közép-Európán túli levéltáraknak. Magyar oklevelek lappanganak Lyonban, Dijonban, Lille-ben és Angers-ben, továbbá Elzász és Lotaringia, Szavoja, Marseille és Toulouse területi és városi levéltáraiban is.

Kutatásaink egy szegmensének a közvélemény előtti bemutatását szolgálja, hogy elképzeléseink között szerepel egy kiállítás szervezése is a Ferenczy Múzeumban, Szentendrén (segítőink Majorossy Judit és Kárpáti Zoltán kurátor) „A II. András-kori Magyarország francia kapcsolatai” címmel. Célunk II. András – a magyar átlagember számára tulajdonképpen ismeretlen – második feleségének, Courtenay Jolántának bemutatása. (Ez egyúttal a múzeum 2013-ban, Merániai Gertrúd királyné halála 800. évfordulója alkalmából rendezett „A királynét megölni nem kell félnek jó lesz...” elnevezésű – kiállításának egyfajta folytatása is lesz.) Tervezett kiállításunk olyan kapcsolódási pontokat fog bemutatni a korabeli Franciaország és a Magyar Királyság között, mint a pilisi ciszterci apát-ság viszonyrendszere, az ott feltárt, s Róbert konstantinápolyi latin császárhoz kötött ún. Courtenay-sírkő, valamint a Courtenay–Capet-rokonság, illetve a korabeli klérus (pl. Róbert esztergomi érsek, Bertalan pécsi püspök) francia kapcsolatai.

Részletek:

Hungary in Medieval Europe Research Group

Email:

lendulet.unideb@gmail.com

Web:

<http://tortenelem.unideb.hu/lendulet.htm>

<https://unideb.academia.edu/MagyarorszagakozepkoriEuropaban>

<https://www.facebook.com/pages/Magyarorsz%C3%A1g-a->

[k%C3%B6z%C3%A9pkori-Eur%C3%B3p%C3%A1ban/1437944433124711](https://www.facebook.com/pages/Magyarorsz%C3%A1g-a-k%C3%B6z%C3%A9pkori-Eur%C3%B3p%C3%A1ban/1437944433124711)